

Денисенко С. Н.,

Львівський національний університет ім. І. Франка,

Романчук О. В., Матвіяс О. В.,

Львівський державний університет фізичної культури

РОЛЬ ОБРАЗУ У СЕМАНТИЧНІЙ СТРУКТУРІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ (на матеріалі різноструктурних мов)

Традиційне розуміння образу в різних галузях наукових знань відображає процес і результат як мисленнєвої, так і мовленнєвої діяльності. Особливо важливу роль відіграє емпіричний образ у формуванні та функціонуванні фразеологічних одиниць, а також їх розвитку у мові.

Ключові слова: образ, фразеологічна одиниця, образний компонент, семантична структура.

Традиционное понимание образа в разных отраслях научных знаний отражает процесс и результат как мыслительной, так и речевой деятельности. Особо важную роль играет эмпирический образ в формировании и функционировании фразеологических единиц, а также их развитие в языке.

Ключевые слова: образ, фразеологическая единица, образный компонент, семантическая структура.

The traditional treating of an image in different fields of science reflects the process and outcome of thinking and speaking activity. An empiric image plays especially important role in formation and functioning of phraseological units and their development in a language.

Key words: image, phraseological unit, image component, semantic structure.

Образ як результат пізнавальної діяльності суб'єкта передбачає два етапи його формування. Перший етап сприйняття об'єкта органами почуттів у процесі емпіричного освоєння реальності, на якому у свідомості людини фіксується зовнішній вигляд об'єкта (розміри, форма, колір), тактильні відчуття об'єкта (вага, густина, температура), звукові, смакові та інші параметри, доступні чутливому сприйняттю. Другий етап – фіксація у свідомості (запам'ятовування) сприйнятих характеристик об'єкта, які дозволяють відтворити їх при відсутності характеристик об'єкта безпосереднього контакту з самим об'єктом, тобто перехід образу сприйняття в образ уявлення його. У фразеологічній семантиці первинний почуттєво – раціональний образ розглядається у зв'язку зі змістом виразів, які здатні викликати цей образ у свідомості людини при сприйнятті мовної ФО. Наприклад, українською *берегти що-небудь як зіницю ока*, російською *беречь, хранить что-либо как зеницу ока*, німецькою *etw. wie seinen Augapfel hüten*, англійською *to keep a person at the apple of one's*. французькою *garder comme la prunelle de ses yeux* [6]. Це біблійний вислів, у латинській мові вживається також у подібній формі *plus oculis suis more – любити більше ніж своє око*. Образною основою стійкого порівняння є утворення у мовній формі уявлення про наглядно – почуттєвий образ предметів (яблуко, око). Це уявлення виражається у прямому буквальному значенні *берегти що-небудь дуже пильно (зосереджено)*. Так наглядне уявлення є основою для переносного значення ФО і виражає понятійний зміст *за чим-небудь стежити, турбуватися про що-небудь*.

У зв'язку з цим у семантичній структурі ФО виділяється образний компонент. Так, на думку О.В. Загоровської [8], яка досліджувала лексичну семантику, мовне значення доцільно вивчати як сукупність денотативного, конотативного і образного компонентів. Денотативний компонент є частиною значення знака, який відображає у загальній формі предмет та явища об'єктивної діяльності. Конотативний компонент, який характеризує ситуацію спілкування її учасників та їхнє відношення до предмета мовлення, включає в себе емоційний, оцінний, інтенсивний та стилістичні мікрокомпоненти. І.А. Стернін визначає образний компонент значення як називний знак чутливого наглядного образу предмета [11].

Враховуючи теорію О.В. Загоровської, образний компонент ФО можна розглядати як складову частину її значення. І не дивлячись на те, що поряд з номінативними одиницями, семантика яких передбачає образ-представлення, існують одиниці, позбавлені такої семантичної ознаки, наприклад, номінацій, які відносяться до абстрактної сфери, а вона не допускає чуттєвої конкретизації. О.В. Загоровська розглядає структуру подібних мовних знаків як таку, що містить у собі нульовий образний компонент значення [9]. Одним з найбільш визначальних факторів, які характеризують розвиток ФО, є факт метафоризації. Метафора як багатоаспектне мовне явище, становить неперехідний інтерес в різних галузях знань. Як вид тропів вона вивчається у поезії (стилістика, риторика, естетика), як джерело нових знань слова у лексикології, як особливий вид мовлення вжитку, у прагматиці як спосіб мовлення ті пізнання дійсності – у логіці, філософії (гносеології) і когнітивній психології.

Наріжний камінь у дослідженні метафори був покладений Арістотелем, який закріпив за цим тропом високий когнітивний статус і розглядав її концептуальний феномен, а не пусту гру слів. У результаті метафора представлена Арістотелем як формула більшої виразності мови.

Метафора, як універсальний спосіб номінації, базується на асоціації за подібністю, в той же час вона включає суб'єктивний характер сприйняття дійсності.

Свідчення про вторинний асоціативний образ метафоричного характеру у лінгвістиці беруть початок в ідеях Ш. Баллі та О.О. Потебні. Лінгвістичний образ визначається як *“совмещенное видение двух картин”*, *“сопряжение двух предметов”* [4]. Таке розуміння образу пов'язано зі здатністю слова позначати предмет у асоціативному зв'язку з другим предметом, відображати у своєму значенні сумісне бачення двох картин.

На погляд М.Б. Беззубикової [3] визначення В.Г. Гак є для дослідження фразеологічної образності найбільш вдалих, бо воно походить із семантичної двоплановості образних одиниць. *“Поєднання двох картин”* автор розуміє так: одна з них створює образне (переносне) значення ФО, а друга відповідає його буквальному (висхідному)

значенню [2]. Наприклад, українською підрубати під корінь, російською *уничтожить в корне*, німецькою *die Act an den Baum legen*, англійською *to cut the ground under the feet of* – *вибити землю з-під ніг*, французькою *couper (à або dans) la racine* – *зрізати корінь* [10]. Цей вираз також біблійного походження і латинською мовою звучав: *“Jam securis ad radiecm arborum posita es”* – *покласти сокиру під корінь, знищувати яке-небудь зло у корені, рішуче взятися за искоренення зла. Підрубати під корінь* – значить, знищувати дерево, підрубати його, з пошкодженням коренем воно загине. Інший переклад українською *копати кому-небудь яму*, російською *“рыть яму кому-либо, англійською to dig a pit for smb.* – *копати яму кому-небудь, французькою *semer des pièges sur les pas de qn* – розставляти пастки кому-небудь [5].*

Цей вираз також латинського походження, тобто він уживається ще в Біблії. Але цей вираз має і інше пояснення поставити комусь пастку, щоб той упав в неї, тобто нашкодити йому. У словниках знаходимо ще одне пояснення, що образ походить з часів кам'яного віку, коли людина на полюванні ставила на звірів пастки. Звідси виникло ще прислів'я, *хто копає другому яму, сам в неї упаде*. Так цей вираз переходить у вислови Соломона, вже у переносному значенні, Ефект поєднання бачення двох картин світу забезпечує переносному словосполученню метафоричну образність, яка призводить до утворення прислів'я з повчальним змістом.

Виникаючи у результаті сенсорних вражень, образ далі самостійно формує семантичне уявлення, але при цьому залишається категорією свідомості. На думку Алефіренко М.О. [1] образ у подальшому, будучи включеним у мовленнєво-мислячий процес перетворюється у мовленнєвий образ – категорію мовної свідомості, в контексті якої він вступає у нові асоціативні відношення, необхідні для мовного моделювання того чи іншого феномена національної культури, для формування нової картини світу у вигляді образних уявлень, так, наприклад, вираз *“копати комусь яму”*, дякуючи різним асоціативним та іншим елементам свідомості, висвітлює узагальнено-цілісну картину світу.

Розглянемо німецькою ФО – *den Aal beim Schwanze fassen* – *“починати справу не з того кінця: братися за неможливе, хапати чорта за хвіст”* [10].

Внутрішня форма ФО включає мотиваційну форму, яка представлена словосполученням *“den Aal fassen”* Мотиваційне значення подано буквальним змістом даного словосполучення і передає позамовну ситуацію *хто хапає в'юна (за хвіст)*. Наглядне уявлення показує на денотат, який уподібнюється даному образу, а внутрішня форма є засобом втілення двопланового асоціативно-образного змісту. Встановлення зв'язку між значенням ФО *“починати справу не з того кінця”* і його прототипом дозволяє сприймати значення даної одиниці як образне.

Мотивація образу ФО з живою внутрішньою формою присутня завжди. Вивчення ФО ґрунтується на свідомому співставленні цієї одиниці з її прототипом, на фоні якого і створюється двоплановість асоціативно-образного змісту. ФО, яка не має внутрішньої форми і семантичної двоплановості на думку О.І. Назаряна завжди створює свого історико-семантичну природу [11].

Важливу роль при виборі компонентів ФО відіграє синтагматична обумовленість, яка може бути формальною і семантичною. При формальній обумовленості рядоположними стають знаки семантично несумісні [1]. А тому у формуванні значення подібних ФО активно приймає участь образне уявлення. А образ ФО відіграє важливу роль у її розвитку і багато в чому обумовлює характер функції у мові.

Література:

1. Алефіренко Н. Я. Поэтическая энергия слова. Синергетика языка, сознания и культуры. / Н. Ф. Алефіренко. – М. : Academia, 2002. – 394 с.
2. Баранцев К. Т. Англо-український фразеологічний словник. III вид. Київ : Знання, 2006. – С. 570.
3. Беззубикова М. В. Образ и его роль в семантической структуре фразеологизма. “Идиоматика и когнитивная лингвокультурология” т. 2. – Белгород, 2008. – С. 87.
4. Гак В. Г. Беседы о французском слове. Из сравнительной лексикологии французского и русского языков / В. Г. Гак. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 336 с.
5. Гак В. Г., Мурадова А. Л. Новый большой фразеологический француско-русский словарь. – М. : II изд. Русский язык – Медиа, 2006. – С. 1628.
6. Денисенко С. Н. Німецько-українсько-російський словник-довідник. Словник -овідник з фразеологічної деривації на основі існуючої фразеології німецької мови з перекладом перекладів на українську та російську мови. – Вінниця : Нова книга, 2005. – С. 22.
7. Добровольський Д. О. Образная составляющая в семантике и дном / Д. О. Добровольський / Вопросы языкознания. – 1996. – С. 71-93.
8. Загоровская О. В. Образный компонент в значении слова / О. В. Загоровская // Лексические и грамматические компоненты в семантике языкового знака. – Воронеж, 1983. – С. 16-20.
9. Загоровская О. В. О семантических различных образных и экспрессивных единиц языка / О. В. Загоровская // Экспрессивность на разных языках. Новосибирск, 1984. – С. 74.
10. Назарян А. Г. История развития французской фразеологии / А. Г. Назарян. М. : 1981 – С. 189.
11. Стернин И. А. Проблемы анализа структуры значения слова / И. А. Стернин. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 1997. – С. 271.